

Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport

ORDRE 36/2017, de 19 de setembre, de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, per la qual es declara bé de rellevància local immaterial la Dansa de Castalla. [2017/8208]

L'article 1.3 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, de patrimoni cultural valencià, estableix que formen part del patrimoni cultural valencià, en qualitat de béns immaterials del patrimoni etnològic, les creacions, coneixements, tècniques, pràctiques i usos més representatius i valuosos de les formes de vida i de la cultura tradicional valenciana.

Els articles 15.5 i 55 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, estableixen que s'inclouran en la Secció Cinquena de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià, amb la qualificació de béns immaterials de rellevància local, aquelles creacions, coneixements, pràctiques, tècniques, usos i activitats més representatives i valuosos de la cultura i les formes de vida tradicionals valencianes. Igualment s'inclouran els béns immaterials que siguen expressions de les tradicions del poble valencià en les seues manifestacions musicals, artístiques, gastronòmiques o d'oci, i en especial aquelles que han sigut objecte de transmissió oral i les que mantenen i potencien l'ús del valencià.

Vist l'informe que hi ha en l'expedient administratiu i de conformitat amb aquest; fent ús de les facultats que confereix l'article 56 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià; l'article 20 del Decret 140/2014, de 5 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament orgànic i funcional de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport; i l'article 19.1 del Decret 62/2011, de 20 de maig, pel qual es regula el procediment de declaració i el règim de protecció dels béns de rellevància local. I després de la notificació de la resolució d'inoació als interessats en el procediment, i no havent rebut cap al·legació a la seua protecció patrimonial,

ORDENE

Primer

Declarar bé de rellevància local immaterial la Dansa de Castalla.

Segon

En atenció a allò que disposa l'article 56 de la Llei de la Generalitat Valenciana 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, es determinen els valors del bé que justifiquen la seua declaració i es descriuen els detalls que permeten la seua precisa identificació, en l'annex que s'adjunta a aquesta orde.

Tercer

La protecció de la Dansa de Castalla com a patrimoni cultural immaterial es concretarà en les mesures següents:

- a) Realitzar tasques d'identificació, descripció, investigació, estudi i documentació amb criteris científics.
- b) Incorporar els testimonis disponibles a suports materials que garantisquen la seua protecció i preservació.
- c) Vetlar pel normal desenvolupament i la pervivència d'aquesta manifestació cultural, així com tutelar la conservació dels seus valors tradicionals i la seua transmissió a les generacions futures.

Qualsevol canvi que excedisca el normal desenvolupament dels elements que formen aquesta manifestació cultural s'haurà de comunicar a la direcció general competent en matèria de patrimoni cultural per a, si és el cas, la seua autorització administrativa i consegüent modificació d'aquesta resolució.

Les accions de salvaguarda que es projecten hauran de tindre en compte, de manera molt especial, els riscos de desvirtuació que es podrien derivar del turisme massiu, així com la necessitat de valorar i protegir adequadament els oficis tradicionals associats a aquesta manifestació.

Conselleria de Educación, Investigación, Cultura y Deporte

ORDEN 36/2017, de 19 de septiembre, de la Conselleria de Educación, Investigación, Cultura y Deporte, por la que se declara bien de relevancia local inmaterial la Dansa de Castalla. [2017/8208]

El artículo 1.3 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, de patrimonio cultural valenciano establece que forman parte del patrimonio cultural valenciano, en calidad de bienes inmateriales del patrimonio etnológico, las creaciones, conocimientos, técnicas, prácticas y usos más representativos y valiosos de las formas de vida y de la cultura tradicional valenciana.

Los artículos 15.5 y 55 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano establecen que se incluirán en la Sección Quinta del Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano, con la calificación de bienes inmateriales de relevancia local, aquellas creaciones, conocimientos, técnicas, prácticas, usos y actividades más representativas y valiosas de la cultura y las formas de vida tradicionales valencianas. Igualmente se incluirán los bienes inmateriales que sean expresiones de las tradiciones del pueblo valenciano en sus manifestaciones musicales, artísticas, gastronómicas o de ocio, y en especial aquellas que han sido objeto de transmisión oral y las que mantienen y potencian el uso del valenciano.

Visto el informe que obra en el expediente administrativo y de conformidad con el mismo; en uso de las facultades que confiere el artículo 56 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano; el artículo 20 del Decreto 140/2014, de 5 de septiembre, por el que se aprueba el Reglamento orgánico y funcional de la Conselleria de Educación, Cultura y Deporte; y el artículo 19.1 del Decreto 62/2011, de 20 de mayo, por el que se regula el procedimiento de declaración y el régimen de protección de los bienes de relevancia local. Y tras la notificación de la resolución de incoación a los interesados en el procedimiento, y no habiendo recibido ninguna alegación a su protección patrimonial,

ORDENO

Primero

Declarar bien de relevancia local inmaterial la Dansa de Castalla.

Segundo

En atención a lo dispuesto por lo dispuesto en el artículo 56 de la Ley de la Generalitat Valenciana 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, se determinan los valores del bien que justifican su declaración y se describen los detalles que permiten su precisa identificación, en el anexo que se adjunta a la presente orden.

Tercero

La protección de la Dansa de Castalla como patrimonio cultural inmaterial se concretará en las siguientes medidas:

- a) Realizar labores de identificación, descripción, investigación, estudio y documentación con criterios científicos.
- b) Incorporar los testimonios disponibles a soportes materiales que garanticen su protección y preservación.
- c) Velar por el normal desarrollo y la pervivencia de esta manifestación cultural, así como tutelar la conservación de sus valores tradicionales y su transmisión a las generaciones futuras.

Cualquier cambio que exceda el normal desarrollo de los elementos que forman esta manifestación cultural deberá comunicarse a la dirección general competente en materia de patrimonio cultural para, en su caso, su autorización administrativa y consiguiente modificación de la presente orden.

Las acciones de salvaguardia que se proyecten deberán tener en cuenta, de manera muy especial, los riesgos de desvirtuación que podrían derivarse del turismo masivo, así como la necesidad de valorar y proteger adecuadamente los oficis tradicionales asociados a esta manifestación.

La gestió del patrimoni cultural protegit per aquesta declaració de bé de rellevància local immaterial correspon a la Comissió de les Danses de Castalla i a l'Ajuntament de Castalla.

DISPOSICIÓ ADDICIONAL

Única. Inscripció en l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià

La present declaració queda inscrita en la secció cinquena de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià.

DISPOSICIÓ FINAL

Única

La present orde entrarà en vigor l'endemà de la publicació en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*.

València, 19 de setembre de 2017

El conseller d'Educació, Investigació, Cultura i Esport,
VICENT MARZÀ IBÁÑEZ

ANNEX

Dades sobre el bé objecte de la declaració

1. Introducció. Castalla té entre les seues tradicions la denominada *Dansa*, manifestació cultural que forma part de les festes relacionades amb el cicle agrícola, també conegudes com a *festes de collita*. D'origen incert, almenys de moment, però perfectament documentada a finals del segle XIX (1896), és l'única festa d'aquestes característiques que se celebra a Castalla. No obstant això, la *Dansa* també es troba present en els municipis veïns, així com en bona part del territori valencià.

En el díptic de les festes de moros i cristians de l'any 1896, la *Dansa* –«a l'estil del país»– es va celebrar entre el 4 i el 13 de setembre. En aquest díptic i en el del 1904 s'observa clarament la relació entre aquestes i la *Dansa*. La relació entre les festes de moros i cristians i la *Dansa* no ha d'estranyar, ja que «la festa de moros i cristians en general, i en particular a Castalla, sorgeix de la unió de diversos elements festius que ja es feien en cada poble –és el cas de la *dansa*– i que s'hi van afegir a poc a poc amb el pas dels anys». No obstant això, és necessari destacar que, a diferència de les festes de moros i cristians que se celebren en honor de la Mare de Déu de la Soledat, patrona de Castalla des del 1719, en la *Dansa* no s'observen referències religioses. En aquest sentit, pot afirmar-se que es tracta d'una festa popular i profana, estretament relacionada amb la festa de moros i cristians, que sí que té un important component religiós.

Finalment, convé ressaltar l'important treball realitzat pel Centre Cultural Castellut i la Comissió de les Danses per a recuperar i mantindre la *Dansa*, després de desaparèixer en la segona mitat del segle XX a causa de les transformacions socioeconòmiques experimentades a Castalla (abandó del medi rural i de les formes de vida tradicionals, industrialització, auge de les festes de moros i cristians, etc.). La *Dansa* compleix els requisits patrimonials, ja que suposa, d'una part, la transmissió d'unes tècniques, uns valors i uns conceptes de ball i de música, i, d'una altra, forma part de les nombroses tradicions, tant festives com rituals, de la Comunitat Valenciana. La *Dansa* és una part fonamental del patrimoni cultural de Castalla i, per extensió, valencià.

2. Denominació: la *Dansa* de Castalla.
3. Àmbit territorial: Castalla.
4. Data de realització: penúltim o últim cap de setmana de setembre.

5. Actors principals

5.1. Dos reis i dues reines. En l'actualitat hi ha una parella de reis per al divendres i una altra per al dissabte, però no sempre ha sigut així. A finals del segle XIX i principis del segle XX la *Dansa* se celebrava més dies, i per això hi havia més parelles de reis, com es pot comprovar

La gestión del patrimonio cultural protegido por esta declaración de bien de relevancia local inmaterial corresponde a la Comisión de les Danses de Castalla y al Ayuntamiento de Castalla.

DISPOSICIÓN ADICIONAL

Única. Inscripción en el Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano

El presente bien inmaterial queda inscrito en la sección quinta del Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano.

DISPOSICIÓN FINAL

Única

La presente orden entrará en vigor al día siguiente de su publicación en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*.

València, 19 de septiembre de 2017

El conseller de Educación, Investigación, Cultura y Deporte,
VICENT MARZÀ IBÁÑEZ

ANEXO

Datos sobre el bien objeto de la declaración

1. Introducción: Castalla tiene entre sus tradiciones la denominada *Dansa*, manifestación cultural que forma parte de las fiestas relacionadas con el ciclo agrícola también conocidas como *festes de collita*. De origen incierto, al menos de momento, pero perfectamente documentada a finales del siglo XIX (1896), es la única fiesta de estas características que se celebra en Castalla. No obstante, la *dansa* también se encuentra presente en los municipios vecinos, así como en buena parte del territorio valenciano.

En el díptico de las fiestas de moros y cristianos del año 1896 la *Dansa* –«al estilo del país»– se celebró entre el 4 y el 13 de septiembre. En este díptico y en el de 1904 se aprecia claramente la relación entre estas y la *Dansa*. La relación entre las fiestas de moros y cristianos y la *Dansa* no ha de extrañar porque «la Fiesta de Moros y Cristianos, en general y en particular en Castalla, surge de la unión de diversos elementos festivos que ya se hacían en cada pueblo –caso de la *dansa*– y que se fueron añadiendo poco a poco con los años». No obstante es necesario destacar que, a diferencia de las fiestas de moros y cristianos que se celebran en honor de la Virgen de la Soledad, patrona de Castalla desde 1719 hasta la actualidad, en la *Dansa* no se aprecian referencias religiosas. En este sentido puede afirmarse que se trata de una fiesta popular y profana, estrechamente relacionada con la fiesta de moros y cristianos que sí tiene un importante componente religioso.

Finalmente, conviene resaltar el importante trabajo realizado por el Centre Cultural Castellut y la *Comissió de les Danses*, después de su desaparición en la 2.ª mitad del siglo XX a causa de las transformaciones socioeconómicas experimentadas por Castalla (abandono del medio rural y de los modos de vida tradicionales, industrialización, auge de las fiestas de moros y cristianos, etc.); para recuperar y mantener la *Dansa*. Ésta cumple con los requisitos patrimoniales, ya que supone, de una parte, la transmisión de unas técnicas, unos valores y unos conceptos de baile y musicales, y, de otra, forma parte de las numerosas tradiciones, tanto festivas como rituales, de la Comunitat Valenciana. La *Dansa* es una parte fundamental del patrimonio cultural de Castalla y, por extensión, valenciano.

2. Denominación: la *Dansa* de Castalla
3. Ámbito territorial: Castalla
4. Fecha de realización: penúltimo o último fin de semana de septiembre.

5. Actores principales:

5.1. Dos reyes y dos reinas: en la actualidad hay una pareja de reyes para el viernes y otra para el sábado, pero no siempre ha sido así. A finales del siglo XIX y principios del siglo XX la *Dansa* se celebraba más días y, por eso, habían más parejas de reyes como se comprueba en la

en la imatge més antiga conservada actualment i que data de l'any 1908. El diumenge, "dia del rascat", regnen les dues parelles reials, que realitzen la funció de cap de dansa i obrint el ball i van davant de la resta de parelles de balladors.

Els reis van amb els vestits de *mudar* propis de finals del segle XIX i principis del segle XX: jaqueta curta negra d'astracan; pantalons pels genolls de pana negra o blau marí, botonadura als costats dels camals, faixa a la cintura, camisa blanca amb corbata o corbatí negre, mocador i barret d'ala ampla al cap i els guants en la jaqueta. També porten anells i joies que caracteritzen l'estatus que representen. D'aquesta manera es diferencien de la resta de balladors.

Les reines van amb els cabells arreplegats amb un tocat rematat amb flors, pintes i agulles. Visten com les novies de finals del segle XIX i principis del segle XX: falda llarga per damunt dels turmells, amb brians i sinagües davall de la falda; cosset a joc amb la falda o negra, de mitja mànega o mànega llarga rematada amb randes i puntes, i mantó plegat i col·locat a l'estil de l'època. La col·locació del mantó és diferent entre les dones solteres i les casades: en les solteres, el mantó travessa la part esquerra per damunt de la part dreta; en les casades, el mantó travessa la part dreta per damunt de la part esquerra. A diferència de la resta de balladores, van guarnides amb collars de vidre volador, col·locats per damunt del mantó. Els peus es calcen amb sabata negra i calces blanques.

5.2. Dolçainers i tabalers. Són fonamentals en la festa. La seua funció és marcar el ritme i la cadència dels balls amb els seus tocs i melodies. La seua indumentària difereix tant de la dels reis com de la dels balladors. Visten pantalons llargs de color negre, sabates negres i la típica brusa valenciana.

5.3. Balladors i balladores. Les parelles de balladors constitueixen el capital humà de la festa. Segueixen les evolucions i passos marcats pels reis de la Dansa, al ritme del tabal i la dolçaina. La indumentària dels balladors difereix de la dels reis, ja que van vestits amb jupetí, pantalons pels genolls, faixa a la cintura, camisa blanca i mocador al cap. Els peus es calcen amb sabates negres o amb les típiques espadnyes valencianes i calces blanques.

La indumentària de les balladores és pareguda a la de les reines, amb la diferència de no guarnir-se amb els collars de vidre volador. Poden calçar sabata negra o espadnyes valencianes.

5.4. Carasses. Són persones disfressades, amb uns culs exagerats, molt ben tapats tots de dalt a baix, que caminen de manera deformada, a vegades coixejant, a vegades encorbats. Quasi sempre fan una veu molt graciosa perquè no se sàpia qui són, i fan molta festa. Com tota disfressa, participen en la dansa transgredint l'espai ritual i engrescant el públic que ha anat a veure'ls i a passar-s'ho bé.

Les carasses solen aparèixer en la plaça quan la dansa està en marxa, per a no desvelar la seua identitat. Porten les cares completament tapades amb saquets de tela pintada i amb forats als ulls i a la boca. Porten el cap cobert amb barret de palla de tela i/o mocadors. A les mans solen portar algun complement, com ara bastons, espolsadors, graneres i *aiixadors*. A més, tenen una barraca construïda amb canyes de riu on guarden els seus complements.

A Castalla, les carasses poden ficar-se pel mig de la dansa i traure a ballar a qualsevol, espantar els xiquets, portar sorpreses per als majors, canviar la veu, i, sobretot, molestar els balladors i el públic amb els *aiixadors*. Aquests estan formats per una canya en l'extrem de la qual hi ha enganxades cintes de paper. És un instrument que servia per a *aiixar* les mosques. Són recordats per la gent major perquè "donaven molt desfici quan te les passaven per la cara".

6. Actores secundaris

6.1. Balladores i balladors espontanis. Són espectadors que, en un moment determinat, decideixen participar en la festa ballant amb roba de carrer.

6.2. Espectadors. Gent del poble que acudeix a la plaça per a gaudir de la festa.

7. Descripció del bé

7.1. Actes preliminars – assajos. Com a actes previs a la Dansa es realitza una sèrie d'assajos perquè totes les persones interessades puguin aprendre a ballar. A més, s'aprofiten per a motivar els balladors i balladores a participar en la Dansa de l'any i perquè la Comissió de les Danses ultime els preparatius de la festa.

imagen más antigua conservada en estos momentos y que data del año 1908. El domingo, *dia del rascat*, reinan las dos parejas reales. Éstas realizan la función de *cap de dansa*, abriendo el baile y yendo delante del resto de parejas de bailadores.

Los reyes van con los vestidos de *mudar* propios de finales del siglo XIX y principios del siglo XX: chaqueta corta negra de astracán; pantalones por las rodillas, de pana negra o azul marino; botonadura a los lados de los *camales*; faja a la cintura; camisa blanca con corbata o corbatín negro; pañuelo y sombrero de ala ancha a la cabeza y los guantes en la chaqueta. También llevan anillos y joyas que caracterizan el estatus que representan. De esta manera se diferencian del resto de bailadores.

Las reinas van con los cabellos recogidos con un tocado rematado con flores, peinetas y agujas. Visten como las novias de finales del siglo XIX y principios del siglo XX: falda larga por encima de los tobillos, con briales y enaguas debajo de la falda; jubón a juego con la falda o negra, de media manga o manga larga rematada con randas y puntas; y mantón plegado y colocado al estilo de la época. La colocación del mantón es diferente entre las mujeres solteras y las casadas. En las solteras, el mantón cruza la parte izquierda por encima de la parte derecha. En las casadas, el mantón cruza la parte derecha por encima de la parte izquierda. A diferencia del resto de bailadoras, van engalanadas con collares de vidrio volador, colocados por encima del mantón. Los pies, se calzan con zapato negro y medias blancas.

5.2. *Dolçainers* y *tabalers*: son fundamentales en la fiesta. Su función es marcar el ritmo y cadencia de los bailes con sus toques y melodías. Su indumentaria difiere, tanto de la de los reyes, como de los bailadores. Visten pantalones largos de color negro, zapatos negros y la típica blusa valenciana.

5.3. Bailadores y bailadoras: las parejas de bailadores constituyen el capital humano de la fiesta. Siguen las evoluciones y pasos marcados por los reyes de la Dansa, al ritmo del *tabal* y la *dolçaina*. La indumentaria de los bailadores difiere de la de los reyes de la danza. Van vestidos con chaleco, pantalones por las rodillas; faja en la cintura; camisa blanca y pañuelo a la cabeza. Los pies se calzan con zapatos negros o las típicas alpargatas valencianas y medias blancas.

La indumentaria de las bailadoras es parecida a la de las reinas, con la diferencia de no engalanarse con los collares de vidrio volador. Pueden calzar zapato negro o alpargatas valencianas.

5.4. *Carasses*: son personas disfrazadas con unos culos exagerados, muy bien tapados todos de arriba a bajo, caminan de manera deformada, a veces cojeando, a veces encorvados. Casi siempre hacen una voz muy graciosa para que no se sepa quien son, y hacen mucha fiesta. Como todo disfraz, participan en la danza transgrediendo el espacio ritual, y engrescando al público que ha ido a verlos y a reírse.

Las *carasses* suelen aparecer en la plaza cuando la danza está en marcha, para no desvelar su identidad. Llevan las caras, completamente tapadas con saquitos de tela pintada y con agujeros en los ojos y la boca. La cabeza la llevan cubierta con sombreros de paja de tela, y/o pañuelos. En las manos suelen llevar algún complemento, como bastones, espolsadores, escobas y *aiixadors*. Además, tienen una barraca construïda con cañas de río donde guardan sus complementos.

En Castalla, las *carasses* pueden meterse por el medio de la danza, y sacar a bailar a cualquiera, asustando a los niños, llevando sorpresas para los mayores, cambiando la voz; y sobretodo molestando a los bailadores y el público con los *aiixadors*. Éstos están formados por una canya en el extremo de la cual hay enganchedas cintas de papel; que servía para *aiixar* las moscas. Son recordados por la gente mayor porque «donaven molt desfici quan te les passaven per la cara».

6. Actores secundarios:

6.1. Bailadores y bailadoras espontáneos: son espectadores que, en un momento determinado, deciden participar en la fiesta, bailando con ropa de calle.

6.2. Espectadores: gente del pueblo que acude a la plaza a gozar de la fiesta.

7. Descripción del bien:

7.1. Actos preliminares – ensayos: como actos previos a la Dansa, se realizan una serie de ensayos para que todas las personas interesadas puedan aprender a bailar. Además, estos ensayos se aprovechan para motivar a los bailadores y bailadoras a participar en la Dansa de ese año; y para que la *Comissió de les Danses* ultime los preparativos de la fiesta.

Els assajos es realitzen durant la tercera o la quarta setmana de setembre, de dilluns a dijous, a les 21.00 hores, i tenen lloc en diferents carrers i places del poble, amb l'objectiu de crear ambient i invitar tots els veïns del poble a participar en la festa. És el moment que aprofiten els balladors i balladores per a buscar parella amb la qual ballar la Dansa. La distribució dels llocs d'assaig és el següent:

- Dilluns: carrer Central
- Dimarts: plaça de les Eres
- Dimecres: glorieta del Convent.

Durant aquesta setmana, els dolçainers i tabalers s'incorporen als assajos i es converteixen en una autèntica dansada popular que recorre alguns dels barris del poble.

7.2. Part central. Està formada per les cercaviles per a arreplegar els reis del dia i la dansa popular que té lloc en la plaça Major el divendres, el dissabte i el diumenge de la penúltima o última setmana de setembre:

7.2.1 Cercaviles i arreplega dels reis. Comença en la plaça Major al final de la vesprada, entre les 19.00 i les 20.00 hores. L'itinerari varia depenent del domicili dels reis del dia. Des de la plaça, la comitiva, composta per dolçainers, tabalers i uns quants balladors i balladores, es dirigeix a arreplegar el rei i després la reina. Tant el rei com la reina reben la comitiva a la porta dels seus respectius domicilis, i els ofereix pastes típiques, mistela i licor d'herbes. En aquesta part la cercavila és bastant informal, sense cap tipus d'estructura. Però una vegada arreplegada la reina, la desfílada és més formal. L'encapçala la parella de reis, seguida per la parella de reis del següent dia i la resta de balladors, degudament emparellats amb les seues balladores. Tanquen la desfílada els dolçainers i tabalers. Normalment, la comitiva accedeix a la plaça Major des del carrer del Mig, però també ho poden fer des de la plaça de la Font Vella: tot depèn de l'itinerari marcat per a l'arreplega dels reis.

7.2.2 Dansa en la plaça Major. S'inicia els tres dies una vegada acabat les cercaviles. Consta de tres balls: la dansada, la danseta i el fandango enganyat.

7.2.2.1. La dansada, la primera de les tocatas, arranca amb el ritme del tabal. La parella de reis, que fa de cap de la dansa, comencen a marcar el pas per a fer una primera volta a la plaça sense tocar les castanyoles, com una espècie de presentació, invitant el poble a unir-se a la festa. Quan la dolçaina sona, tots comencen a ballar. Quan la dolçaina para, normalment amb una nota més llarga que pot durar un o dos compassos, els balladors acaben la dansada amb una volta sobre ells mateixos i reprenen novament el pas de tabal avançant al voltant de la plaça Major. En aquesta primera volta, els reis de la dansa porten les castanyoles de les reines en la faixa, per això no es toquen, i les reines porten un mocador blanc a la mà dreta. Al finalitzar aquesta primera volta, la dansa para un moment perquè els reis donen les castanyoles a les reines a canvi del mocador. Al reprendre la dansa, en la segona volta, ja ressonen les castanyoles per la plaça.

A partir d'ací, poden entrar les carasses a ballar i a canviar les parelles, fins i tot als reis, que poden quedar-se a soles enmig de tots, sense parella. Aquesta intromissió entre els dansadors d'un personatge vestit grotescament, que a vegades porta la direcció de la festa, però que també balla a deshora, que obri el pas a la comitiva, o la tanca, o lleva els barrets i altres peces del vestit als balladors, són elements de contrapunt que trenquen la barrera que separa poble, balladors i espectadors, amb la qual cosa es produeix un desordre en l'espai escènic dels dansaires. A Castalla, les carasses poden eixir a la plaça tots els dies de dansa excepte el diumenge, dia del rascat. Abans era costum que, feta la primera volta a la plaça, les parelles canviaren, de manera que tots pogueren ballar amb tots. Normalment eren els homes els qui alternaven: s'havia de demanar permís al ballador de l'altra parella i concertar el nombre de voltes o dansades amb la balladora nova. Hui, els balladors ballen només amb les seues respectives parelles. A més, qualsevol espectador pot incorporar-se al ball. Aquesta primera dansada pot durar el que vulguen la parella de reis i els dolçainers: no té unes voltes determinades i sempre es balla igual. El diumenge, dia del rascat, durant la primera volta de la dansada, els reis porten l'espasa al muscle, cosa que els suposa un impediment per a ballar. Llavors, al tocar la dolçaina, cap ballador balla. Al finalitzar la primera volta, els reis deixen les espases i donen les castanyoles a les reines a canvi del mocador. Quan es reinicia la dansada, les castanyoles sonen en la plaça, i al sonar la dolçaina, tots

Los ensayos se realizan la tercera o la cuarta semana de septiembre, de lunes a jueves, a las 21.00 horas. Éstos tienen lugar en diferentes calles y plazas del pueblo, con el objetivo de crear ambiente e invitar a todos los vecinos del pueblo a participar en la fiesta. Es el momento que aprovechan los bailadores y bailadoras para buscar pareja con quien bailar la Dansa. La distribución de los lugares de ensayo es el siguiente:

- Lunes. Carrer Central.
- Martes. Plaça de les Eres.
- Miércoles. Glorieta del Convent

A lo largo de esta semana, los *dolçainers* y *tabalers* se incorporan a los ensayos, convirtiéndolos en una auténtica *dansada popular* que recorre algunos de los barrios del pueblo.

7.2. Parte central: está formada por el pasacalles para recoger a los reyes del día y la *dansa* popular que tiene lugar en la plaza Major, el viernes, el sábado y el domingo de la penúltima o última semana de septiembre.

7.2.1 Pasacalles y recogida de los Reyes. Comienza en la plaza Major al final de la tarde, entre las 19:00 y 20.00 horas. El itinerario varia dependiendo del domicilio de los reyes del día. Desde la plaza, la comitiva, compuesta por *dolçainers*, *tabalers* y unos cuantos bailadores y bailadoras se dirigen a recoger al rey y después a la reina. Tanto el rey como la reina, reciben a la comitiva, a la puerta de sus respectivos domicilios, ofreciéndoles pastas típicas, mistela y licor de hierbas. En esta parte, el pasacalles es bastante informal, sin ningún tipo de estructura. Pero una vez recogida la reina, el desfile es más formal. Lo encabeza la pareja de reyes, seguida por la pareja de reyes del siguiente día y el resto de bailadores, debidamente emparejados con sus bailadoras. Cierran el desfile los *dolçainers* y *tabalers*. Normalmente, la comitiva accede a la plaza Major desde la calle del Mig, pero también lo pueden hacer desde la plaza de la Font Vella, todo depende del itinerario marcado para la recogida de los reyes.

7.2.2 Dansa en la plaza Major. Se inicia los tres días, una vez acabado el pasacalles. Consta de tres bailes: la *dansada*, la *danseta* y el *fandango enganyat*.

7.2.2.1 La *dansada*, la primera de las tocatas, arranca con el ritmo del *tabal*. La pareja de reyes, que hace de cabeza de la danza, comienzan a marcar el paso para hacer una primera vuelta a la plaza sin tocar las castañuelas, como una especie de presentación, invitando al pueblo a unirse a la fiesta. Cuando la *dolçaina* suena, todos comienzan a bailar. Cuando para la *dolçaina*, normalmente con una nota más larga que puede durar uno o dos compases, los bailadores acaban la *dansada* con una vuelta sobre ellos mismos, y retoman de nuevo el paso de *tabal* avanzando alrededor de la plaza Major. En esta primera vuelta, los reyes de la *dansa* llevan las castañuelas de las reinas en la faja por eso no se tocan y las reinas llevan un pañuelo blanco en la mano derecha. Al finalizar esta primera vuelta, la *dansa* para un momento para que los reyes le den las castañuelas a las reinas a cambio del pañuelo. Al retomar la *dansa*, en la segunda vuelta, ya resuenan las castañuelas por la plaza.

A partir de aquí, pueden entrar las *carasses* a bailar y a cambiar las parejas, incluso a los reyes, que pueden quedarse solos en el medio de todos sin pareja. Esta intromisión entre los *dansadors* de un personaje vestido grotescamente, que a veces lleva la dirección de la fiesta, pero que también baila a deshora, que abre el paso a la comitiva, o la cierra, o les quita los sombreros y otras piezas del vestido a los bailadores, son elementos de contrapunto que rompen la barrera que separa pueblo, bailadores y espectadores, produciéndose un desorden en el espacio escénico de los *dansaires*. En Castalla, las *carasses* pueden salir a la plaza todos los días de *dansa* excepto el domingo, *dia del rascat*. Antes era costumbre que, hecha la primera vuelta a la plaza, las parejas cambiaran, de manera que todos pudieran bailar con todos. Normalmente eran los hombres los que alternaban: se había de pedir permiso al bailarador de la otra pareja y concertar el número de vueltas o *dansades* con la bailadora nueva. Hoy los bailadores bailan solamente con sus respectivas parejas. Además, cualquier espectador puede incorporarse al baile. Esta primera *dansada* puede durar lo que quiera la pareja de reyes y los *dolçainers*; no tiene unas vueltas determinadas y siempre se baila igual. El domingo, *dia del rascat*, durante la primera vuelta de la *dansada*, los reyes llevan la espada al hombro, cosa que les supone un impedimento para bailar. Entonces, al tocar la *dolçaina*, ningún bailarador baila. Al finalizar la primera vuelta, los reyes dejan las espadas y les dan las castañuelas a las reinas a cambio del pañuelo. Cuando se reinicia la *dansada*, las castañuelas suenan en la plaza y al sonar la *dolçaina*, todos

comencen a ballar. La resta del ball es desenvolupa igual que els altres dos dies, a excepció de les *carasses*, que no participen en aquesta ocasió.

7.2.2.2. La *danseta*, o *danseta plana*, o de *Tibi* (encara que no s'ha pogut esbrinar perquè s'associa a aquest poble, ja que a *Tibi* no es balla igual), té una estructura més complicada que es descriu a continuació. En primer lloc, es basa en un ritme més lent que recorda el temps conegut de la *muixeranga*; és, per tant, un ball més pausat, amb moviments de peus i mans diferents, també molt senzills. Pel seu caràcter podem veure una certa aparença senyorial, sobretot en alguns gestos refinats i pausats dels balladors i balladores, segurament per la influència que al llarg dels segles XVII i XVIII van tindre els balls senyorials pertot arreu. Igual que la *dansada*, la *danseta* es mou per parelles, però ara aquestes fan una mitja volta a la plaça, cara a cara, i formen files per a començar pròpiament el ball.

Els balladors evolucionen de dreta a esquerra al ritme del *tabal*, sempre seguint el mateix pas. La música de la *dolçaina* va sonant, però ara no marca cap pas ni cap moviment distint: simplement acompanya. Ací, les evolucions dels reis i reines marquen l'estructura del seguici: en la primera passada, l'home balla per la part de fora de la fila que va darrere seu i la dona per la part de dins; la segona passada és al revés; després ballen els dos per dins, i finalment els dos per fora.

Formen una espècie de *passadissos*. Quan els reis de la *dansa* han passat per les quatre files, ixen de la plaça per un lateral, i darrere, a mesura que acaben, ixen les altres parelles. Així s'acaba aquesta primera part del ball. Després d'aquesta passada, la *danseta* es mou ara en files enfrontades, i aquestes, cada una des del seu lateral, comencen a marcar el pas, per a trobar-se al bell mig de la plaça, on balladors i balladores realitzen uns encreuaments a la manera dels trens. Convé assenyalar que durant l'evolució del ball, cada vegada que els reis de la *dansa* travessen la plaça o hi apareixen, la *dolçaina* comença la melodia.

Cada fila acaba en l'extrem oposat al que comença. Però també n'hi ha una segona variant, un poc més complicada: si abans es feia una trena simple, ara la *danseta* evoluciona i fa una espècie de nusos o voltes per mitjà dels quals els balladors i les balladores, que van trobant-se, primer es donen l'esquena i després la cara. És interessant destacar, en aquestes dues passades, que tots els homes es creuen amb totes les dones, perquè aquesta estructura reafirma la comunicació i la interacció del grup, i afavoreix el contacte amb les mirades, els gestos o els moviments. De fet, pel fet d'anar avançant entre els files, tots i totes mantenen la relació durant el ball d'una forma més o menys constant. La *danseta* només es balla sencera una vegada per vesprada, ja que requereix molt de temps.

El diumenge, dia del *rascat*, la *danseta* comença amb un ritual diferent. Els reis emboliquen una faixa al voltant de les espases i formen un arc per davall del qual passen les parelles de balladors, que depositen un donatiu en les safates de plata que sostenen les reines. Una vegada han depositat el seu donatiu les parelles de balladors, les reines, acompanyades pels seus respectius reis, es passen per la plaça Major i arrepregen els donatius de tot el públic assistent. Aquesta recollida serveix per al manteniment de la *Dansa*. Mentrestant, la resta de parelles continuen el ball, al qual s'incorporen els reis, una vegada finalitzada la col·lecta. A més, aquest dia, els balladors porten en les faixes un cucuruto de paper ple de confeti, ametles ensucrades, anisets i caramels, per a abocar-lo, en els encreuaments, sobre el cap de les seues respectives balladores. Tant la *dansa* com la *danseta*, doncs, no requereixen un nombre determinat de parelles. En la *danseta*, a més, tampoc és necessari que balladors i balladores estiguen emparellats; ans al contrari, és permet que tots i totes puguen animar-se a prendre part en qualsevol moment del ball. Aquesta és l'essència de la *dansa* popular.

7.2.2.3. El *fandango enganyat* és el tercer ball. Té un toc de *tabal* pausat, que augmenta el ritme a cada passada i cada vegada és molt més ràpid, i la *dolçaina* sona més moguda i alegre. S'anomena *enganyat* perquè basa la seua estructura en la capacitat que té la balladora d'aconseguir enganyar de pas i de moviment el ballador. Els participants es distribueixen lliurement en la plaça. És, per tant, un ball més lliure quant a l'ordre, ja que cada parella pot col·locar-se on vulga i ballar com vulga. El *fandango* es balla fent xicotets salts, voltes, agenollant-se, i amb moviments de peus i braços molt ràpids i vius que es realitzen en qualsevol moment en què sona la *dolçaina*. El *tabal*, com sempre, no para i pot allargar-se tant com vulguen els músics. En el *fandango* enganyat

comienzan a bailar. El resto del baile se desarrolla igual que los otros dos días, a excepción de las *carasses*, que no participan en esta ocasión.

7.2.2.2 La *danseta* o *danseta plana* o de *Tibi* (aunque no se ha podido averiguar porque se asocia a este pueblo, ya que en *Tibi* no se baila igual) tiene otra estructura más complicada que se describe a continuación. En primer lugar, se basa en un ritmo más lento que recuerda el tiempo conocido de la *Muixeranga*; es, por tanto, un baile más pausado, con movimientos de pies y manos diferentes, también muy sencillos. Por su carácter podemos ver cierta apariencia señorial, sobretodo en algunos gestos refinados y pausados de los bailadores y bailadoras, seguramente por la influencia que a lo largo de los siglos XVII y XVIII tuvieron los bailes señoriales por todas partes. Al igual que la *dansada*, la *danseta* se mueve por parejas, pero ahora estas hacen una media vuelta a la plaza, cara a cara y forman filas, para comenzar propiamente el baile.

Los bailadores evolucionan de derecha a izquierda, al ritmo del *tabal*, siempre siguiendo el mismo paso. La música de la *dolçaina* va sonando, pero esta ahora no marca ninguna pasada ni ningún movimiento distinto, simplemente acompaña. Aquí, las evoluciones de los reyes y reinas marcan la estructura del séquito: en la primera pasada, el hombre baila por la parte de fuera de la fila que va detrás suyo y la mujer por la parte de dentro; la segunda pasada es al revés; después bailan los dos por dentro y finalmente los dos por fuera.

Forman una especie de *pasadizos*. Cuando los reyes de la *dansa* han pasado por las cuatro filas, salen de la plaza por un lateral y detrás, a medida que acaban, salen las otras parejas. Así se acaba esta primera parte del baile. Después de esta pasada, la *danseta* mueve ahora en filas enfrontadas, y estas, cada una desde su lateral, comienzan a marcar el paso, para encontrarse al medio de la plaza, donde bailadores y bailadoras realizan unos cruzamientos a manera de trenes. Conviene señalar que, durante la evolución del baile, cada vez que los reyes de la *dansa* cruzan o aparecen en la plaza, la *dolçaina* comienza con la melodia.

Cada fila va acabando en el extremo opuesto en que comienza. Pero, también hay una segunda variante, un poco más complicada: si ante se hacía una trena simple, ahora la *danseta* evoluciona haciendo una especie de nudos o vueltas, mediante los cuales, los bailadores y bailadoras que van encontrándose, primero se dan la espalda y después la cara. Es interesante destacar, en estas dos pasadas, el cruce de todos los hombres con todas las mujeres, porque esta estructura reafirma la comunicación e interacción del grupo; y favorece el contacto con las miradas, los gestos o los movimientos. De hecho, al ir avanzando entre las filas, todos y todas mantienen la relación durante el baile de una forma más o menos constante. La *danseta* solo se baila entera una vez por tarde, ya que requiere mucho tiempo.

El domingo, *dia del rascat*, la *danseta* comienza con un ritual diferente. Los reyes envuelven una faja alrededor de las espadas formando un arco, por debajo del cual pasan las parejas de bailadores, que depositan un donativo en las bandejas de plata que sustentan las reinas. Una vez han depositado su donativo las parejas de bailadores, las reinas, acompañadas por sus respectivos reyes, se pasean por la plaza Major y recogen los donativos de todo el público asistente. Esta recolecta sirve para el mantenimiento de la *Dansa*. Mientras tanto, el resto de parejas siguen con el baile, al cual se incorporan los reyes, una vez finalizada la colecta. Además, este día, los bailadores llevan en sus fajas un cucurucho de papel lleno de confeti, almendras azucaradas, anisetes y caramelos, para derramar, en los cruces, sobre la cabeza de sus respectivas bailadoras. Tanto la *dansa* como la *danseta*, pues, no requieren un número determinado de parejas. En la *danseta*, además, tampoco es necesario que bailadores y bailadoras estén emparejados. Todo lo contrario, es permite que todos y todas puedan animarse a tomar parte en cualquier momento del baile. Ésta es la esencia de la *dansa* popular.

7.2.2.3 *Fandango enganyat*, es el tercer baile. Tiene un toque de *tabal* pausado, que aumenta su ritmo a cada pasada, siendo cada vez mucho más rápido y la *dolçaina* suena más movida y alegre. Se llama *enganyat* porque basa su estructura en la capacidad que tiene la bailadora de conseguir engañar de paso y movimientos al ballador. Los participantes se distribuyen libremente en la plaza. Es, por tanto, un baile más libre en cuanto al orden, ya que cada pareja puede colocarse donde quiera y bailar como quiera. El *fandango* se baila a saltitos, vueltas, poniéndose de rodillas, y movimientos de pies y brazos, muy rápidos y vivos, que se realizan en cualquier momento en que suena la *dolçaina*. El *tabal*, como siempre, no para y puede alargarse tanto como quieran los músicos. En

nyat la balladora es converteix en cap de parella, marca els moviments i sempre intenta distraure el ballador realitzant passades imprevistes; aquest, per la seua banda, ha de posar tota l'atenció a seguir la parella i no perdre el pas ni equivocar-se de moviment: fer una volta quan no toca, agenollar-se enganyat per la balladora, etc. Segons testimonis orals, quan el ballador era enganyat n'entrava un altre, i així fins que tots eren eliminats o el fandango s'allargava massa. Hui, el fandango pareix que ha perdut l'aspecte de joc-concurs que tenia llavors, i ara el solen ballar totes les parelles al mateix temps, sense jugar a enganyar, sinó més aviat com un fandango qualsevol. Ara bé, cada vegada són més nombroses les parelles que s'esforcen per recuperar aquest matís. Amb l'*Ora pro nobis Santa Caterina*, tocadeta de dolçaina de tres compassos, finalitza la dansada del dia.

el *fandango enganyat* la bailadora se convierte en *cap de parella*, marca los movimientos y siempre intenta distraer el bailador realizando pasadas imprevistas. Éste, por su parte, ha de poner toda la atención en seguir a la pareja e intentar no perder el paso ni equivocarse de movimiento, hacer una vuelta cuando no toca, arrodillarse a una intención engañosa de la bailadora, etc... Según testimonios orales, cuando el bailador era engañado entraba otro y así hasta que todos eran eliminados o el fandango se alargaba demasiado. Hoy, el fandango parece que ha perdido el aspecto de juego-concurso que tenía entonces y ahora lo suelen danzar todas las parejas a la vez, sin jugar a engañar, sino más bien como un fandango cualquiera. Ahora bien, cada vez son más las parejas que se esfuerzan por recuperar este aspecto. Con el *Ora pro nobis Santa Catalina*, *tocadeta de dolçaina* de tres compases, finaliza la *dansada* del día.